

Inhoud

Inleiding 7
door Jan Brokken

Aantekeningen uit het dodenhuis 15

EERSTE DEEL

- I Dodenhuis 25
II Eerste indrukken 44
III Eerste indrukken 67
IV Eerste indrukken 88
V De eerste maand III
VI De eerste maand 130
VII Nieuwe kennismakingen – Petrov 149
VIII Vastberaden volk – Loetsjka 166
IX Isaj Fomitsj – Het bad – Het verhaal van Bakloesjin 175
X Kerstfeest 196
XI De voorstelling 218

TWEEDE DEEL

- I Het hospitaal 247
- II Vervolg 267
- III Vervolg 285
- IV Akoelka's man. Een verhaal 309
 - v Zomertijd 324
- VI Dieren in het kamp 346
 - vii Grieven 363
 - viii Kameraden 387
 - ix De vlucht 406
- x Ontslag uit het tuchthuis 425

Inleiding

Jaren van dwangarbeid in de Siberische kou of – en die is minder bekend – de Siberische hitte. Ook tijdens het werk gingen de ijzeren ketenen niet van de voeten en bij iedere beweging brachten ze een snerpand geluid voort. Dag en nacht geketend: Dostojevski ondervond het aan den lijve. Het verhaal dat hij in *Aantekeningen uit het dodenhuis* vertelt is *zijn* verhaal, maar toch ook niet helemaal. Juist dat maakt het op fascinerende wijze overtuigend.

Op 23 april 1849 werd Fjodor Michajlovitsj Dostojevski in zijn woning in Sint-Petersburg gearresteerd en in een kerker van de Petrus-en-Paulusvesting vastgezet. Hij was 28 jaar, schrijver van een bejubeld debuut (*Arme mensen*) en van een verontrustend troebele novelle waarin de grote Dostojevski zich aankondigde (*De dubbelganger*). In het revolutiejaar 1848 had hij deelgenomen aan bijeenkomsten van een groep intellectuelen die het archaïsche Rusland wilden hervormen naar westers model en het land van een grondwet wilden voorzien. Gevaarlijke en onbesuisde revolutionairen waren de jongemannen niet: ze dineerden iedere vrijdagavond voornamelijk bij de leider van de beweging, graaf Petrasjevski. De tsaar vreesde echter dat de opstanden van Parijs, Wenen en Berlijn naar Sint-Petersburg zouden overslaan. In het voorjaar van 1849 werden

tussen de veertig en vijftig leden van de groepering gearresteerd en in de herfst hoorden vijftien van hen de doodstraf tegen zich uitgesproken worden. Dostojevski behoorde tot de terdoodveroordeelden; op 22 december zou de executie plaatsvinden. Eén minuut voor het executiepeloton de geweren hief, kwam het bericht dat tsaar Nicolaas gratie had verleend. De straf werd omgezet in verbanning naar Siberië en strafkamp. Voor Dostojevski betekende dit vier jaar dwangarbeid in het kamp van Omsk. Toen hij vrijkwam wachtte hem nog eens zes jaar als dwangsoldaat in Siberië. Hij betrok een krot nabij de kazerne van Semipalatinsk.

Alexander von Wrangel was als zestienjarige getuige geweest van de schijnexecutie van Dostojevski in Sint-Petersburg. Het onrecht dat de schrijver en de andere leden van de Petrasjevski-groep werd aangedaan had hem geschokt. Vijf jaar later solliciteerde hij naar een post in Siberië en volgde zijn benoeming tot officier van justitie in – uitgerekend – Semipalatinsk. Het eerste wat hij na aankomst deed was Dostojevski bij zich roepen. Hij overhandigde de schrijver het geld, de kleren en de boeken die diens broer voor hem had meegegeven en enkele brieven van familieleden en bekenden. Nog diezelfde dag vielen Fjodor en Alexander elkaar huilend in de armen: het was vriendschap op het eerste gezicht.

Die vriendschap heb ik beschreven in *De Kozakkentuin*. Algauw nam Alexander Jegorovitsj von Wrangel de schrijver in zijn huis op zodat hij in een warme en aangename omgeving kon aansterken. In april huurde hij even buiten de stad datsja de Kozakkentuin. De gehele zomer brachten Von Wrangel en Dostojevski in de schaduwrijke tuin en op de veranda van het houten huis door. Dostojevski begon aarzelend weer te schrijven – iets wat in het strafkamp onmogelijk was geweest. De verhalen, komische en boerse geschiedenissen als *Ooms droom* en *Het dorp Stepantsjikovo en zijn bewoners* zouden vele jaren later het licht zien, maar Alexander raadde hem aan toch vooral zijn ervaringen in het strafkamp te boekstaven. Over het vreselijke

lot van de gevangenen in de *katorga* was in de hoofdstad weinig of niets bekend. Van wat verbanning naar Siberië werkelijk inhield konden de intellectuelen in Sint-Petersburg en Moskou zich nauwelijks een voorstelling maken. Het was in Alexanders overtuiging de taak en de opdracht van Dostojevski de wereld deelgenoot te maken van de beestachtige omstandigheden waarin de gevangenen hun dagen sleten.

De schrijver zelf dacht dat het verloren moeite was: het boek zou nóóit door de censuur komen en hij zou het niet onder eigen naam kunnen uitgeven. Tot aan het einde van zijn straf was hem een publicatieverbod opgelegd. Hij zou eerst gerehabiliteerd moeten worden en dan nog zou hij het voorzichtig aan moeten doen door het lezerspubliek te vermaken met onschuldige of grappige verhalen, anders zou zijn werk onmiddellijk weer verboden worden.

De overtuigingskracht van Alexander moet groot zijn geweest, want in februari 1855 maakte Fjodor Michajlovitsj de eerste aantekeningen voor *Het dodenhuis*, in april en mei kwam hij goed op stoom en in juli en augustus rondde hij de eerste versie af. Niettemin speelde hem voortdurend de vraag door het hoofd op welke slinkse wijze hij het boek de beste kansen kon geven om het door de censuur te loodsen.

De hoofdpersoon uit *Aantekeningen van het dodenhuis* is geen politieke gevangene zoals Dostojevski zelf was geweest maar een 'gewone' misdadiger, veroordeeld wegens de moord op zijn vrouw. In het boek komen wel politieke gevangenen voor maar dat zijn buitenlanders, Poolse en Hongaarse edelen, die aan de opstand tegen de Russische overheersing hadden deelgenomen. Russen die tegen de autocratie van de tsaar ageerden en die daarvoor, al dan niet ten onrechte, veroordeeld waren, komen in *Het dodenhuis* niet voor. Dostojevski wilde beslist voorkomen dat het boek gelezen zou worden als een protest tegen zijn veroordeling en straf: hij wist dat hij daarmee zijn eigen glazen zou ingooien. Bovendien was zelfbeklag Dostojevski ten enenmale vreemd. Hij voelde geen haat tegen de

tsaar noch tegen de rechtsdienaren die hem ter dood hadden veroordeeld en die hem na de gratie naar Siberië hadden verbannen. Dostojevski – en dat maakt hem als mens en als schrijver zo uitermate interessant – zocht de schuld altijd in de eerste plaats bij zichzelf, ook als hem het ergste onrecht werd aangedaan.

In de proloog van *Aantekeningen uit het dodenhuis* introduceert hij een anonieme verteller die volgens Dostojevski's Amerikaanse biograaf Joseph Frank sterk doet denken aan de immer opgewekte Alexander von Wrangel. Zelfs na het schrijven van de tweede versie speelde Dostojevski nog met de gedachte het boek onder Alexanders naam uit te geven. Met A.J. Wrangel op het schutblad zou het mogelijk wél door de censuur komen. De hoofdpersoon uit het boek heet – weer niet toevallig – Alexander en is van hoge adel, wat Dostojevski zelf niet was. Het strafkamp situeert Dostojevski een stuk zuidelijker dan Omsk aan de rivier de Irtyjs, op de steppen, niet ver van Semipalatinsk. Door deze opzet hoefde hij zich niet strikt te houden aan zijn eigen ervaringen. De verhalen over Orlov komen van Alexander von Wrangel, die de beruchte misdadiger in de gevangenis van Tobolsk gadesloeg. Ook de verhalen over beulen hoorde Fjodor uit de mond van Alexander in de Kozakkentuin. Door het ik-gehalte te reduceren nam hij afstand tot zijn personage.

Maar de grootste troef die Dostojevski uitspelde was de montere toon van het boek. 'Ik voorvoelde ook toen al, welk ongelooflijk aanpassingsvermogen een mens bezit,' schrijft hij. Treuren wordt er weinig gedaan in het strafkamp, moppen en schelden evenmin. De gevangenen proberen er het beste van de maken, de één slaagt daar beter in dan de ander en Dostojevski vraagt zich voortdurend af wat daaraan ten grondslag ligt. *Aantekeningen uit het dodenhuis* is een psychologische studie naar de veerkracht van de mens in gevangenschap, of meer nog, van de mens onder moeilijke of tragische omstandigheden. Het is een levendig vertelde handleiding in overleven. In

die zin is het boek pertinent wél autobiografisch. Hoewel hij nog geen epilepticus was (de eerste aanvallen kreeg hij ná het strafkamp), had Dostojevski al wel zwakke zenuwen en een gestel dat niet geschikt was voor de zware dwangarbeid, maar, zei hij tegen zichzelf, dit is een buitenkansje om weer op de been te komen, het werken in de openlucht zal mijn spieren sterken en mijn krachten doen toenemen; ziek en zwak als ik ben zal ik het kamp sterk en gezond verlaten. Dostojevski gaf zichzelf een doel waardoor de gevangenschap draaglijk voor hem werd. Telkens weer zag hij een lichtpuntje in zijn ellendige bestaan.

Met deze aanpak, die dus deels is ingegeven door de angst dat het boek nooit in druk zou verschijnen, heeft Dostojevski school gemaakt. Er loopt een rechte lijn van *Aantekeningen uit het dodenhuis* naar *Is dit een mens* (1947) van Primo Levi, *Een dag uit het leven van Ivan Denisovitsj* (1961) van Alexander Solzjenitsyn, het eveneens onderkoelde maar aangrijpende *Berichten uit Kolyma* van Varlam Sjalamov (in de jaren vijftig geschreven en uiteindelijk verschenen in 1998) en *Zelfs aan de stilte komt een eind* (2010) van de Frans-Colombiaanse Ingrid Betancourt, die zes jaar door de guerrillabeweging FARC werd gegijzeld.

Aantekeningen uit het dodenhuis is niet alleen de eerste kamproman uit de geschiedenis maar geeft tevens aan hoe je je staande kunt houden onder gruwelijke omstandigheden en hoe je er het beste mee kunt omgaan als je die gebeurtenissen overleeft. Zelfbeklag doodt, lijkt Dostojevski de lezer steeds weer voor te houden. Voor tienduizenden mannen en vrouwen in gevangnissen, internerings-, vluchtelingen- of concentratiekampen werd dit boek, of de herinnering aan dit boek, een gids in optimisme, houding en moed of een marsroute naar het gehoopte einde van de gevangenschap.

De rehabilitatie van Dostojevski liet lang op zich wachten. Pas in december 1859, precies tien jaar na zijn veroordeling, kon hij naar Sint-Petersburg terugkeren. Het publicatieverbod werd ingetrokken maar niettemin zou het nog twee jaar

duren voor Dostojevski zijn *Aantekeningen uit het dodenhuis* aan de censuur durfde voor te leggen. In 1861 achtte hij de tijd er rijp voor. Niet toevallig was dat ook het jaar waarin de opvolger van Nicolaas I, tsaar Alexander II, een einde maakte aan de lijfeigenschap, de belangrijkste en ingrijpendste hervorming uit het Rusland van de negentiende eeuw. Uiteindelijk verscheen *Aantekeningen uit het dodenhuis* in 1861 en 1862 in afleveringen in het tijdschrift *Vremja* (De tijd) en eind 1862 in boekvorm. Het veroorzaakte een schok onder de Russische intellectuelen en een storm aan protesten tegen het hardvochtige strafregime. Tolstoj schreef in een brief dat geen Russisch boek meer indruk op hem had gemaakt dan dit en zelfs Toergenjev, die later een gloeiende hekel aan Dostojevski zou krijgen, moest toegeven dat *Aantekeningen uit het dodenhuis* een relaas was zoals je dat maar zelden leest.

Voor veel Russische literatuurwetenschappers legt Dostojevski's kampverslag de essenties van de Russische ziel bloot. Ik waag dat te betwijfelen, het boek gaat over alle grenzen heen en beschrijft het diep menselijke. Mijn vader zag veel van de beschreven karakters terug in de gevangenen van het interneringskamp Paré-Paré die hem omringden, nabij de evenaar, in de Indische archipel. *Aantekeningen uit het dodenhuis* is een universeel boek over menselijke waarden en onmenselijke situaties. De Tsjechische componist Leoš Janáček hoefde dan ook niets aan de karakters en situaties te veranderen toen hij dit boek als uitgangspunt nam voor het libretto van zijn opera *Uit het dodenhuis* (1928).

De nu volgende vertaling is van Marko Fondse en verscheen in 1972. Nederland kon (en kan) bogen op begeesterde slavisten die de Russische literatuur op voorbeeldige wijze toegankelijk hebben gemaakt. Marko Fondse (1932-1999) behoorde beslist tot de voorhoede van die groep met zijn weergaloze vertalingen van Gogol, Tolstoj, Dostojevski, de gedichten van Majakovski en *De meester en Margarita* van Boelgakov. In *Aantekeningen uit het dodenhuis* schakelt hij moeiteloos over van kaal

naar uitbundig, van ingehouden naar uitgesproken, van koud en grimmig naar warm en menslievend, van grof naar verfijnd. Op deze wijze doet hij de taalvirtuoos Dostojevski eer aan – Dostojevski die zijn karakters nauwelijks beschrijft maar ze op de hun kenmerkende wijze laat spreken.

Jan Brokken, september 2015

In de afgelegen streken van Siberië stuit men te midden van steppen, bergen of ondoordringbare wouden af en toe op kleine stadjes met zo'n duizend, of als het veel is tweeduizend inwoners; het zijn onooglijke stadjes met houten huizen en twee kerken – één in de stad zelf en één op het kerkhof – en ze hebben meer weg van een flink dorp in de Moskouse ommelanden dan van een echte stad. Doorgaans zijn ze behoorlijk voorzien van districtshoofden, assessoren en wat er zo meer aan subalterne rangen rondloopt. Ondanks de koude is het in Siberië door de bank genomen aangenaam dienen. Er leven daar ongecompliceerde, behoudende lieden; de normen zijn er oud, solide en door de eeuwen beproefd en geheiligd. De ambtenaren, die er terecht de rol van een Siberische adel vervullen, zijn ofwel inheemsen, rasechte Siberiërs, ofwel immigranten die voor het merendeel uit Moskou en Petersburg hierheen zijn gekomen, aangelokt door aanzienlijke toeslagen op hun salaris, dubbele reiskostenvergoeding en verlokkelijke toekomst-dromen. Degenen die het levensraadsel werkelijk aankunnen, vestigen zich vrijwel altijd blijvend in Siberië en schieten er maar al te graag wortel. Later oogsten zij rijke en zoete vruchten van hun besluit. Maar de anderen, de luchthartigen die het levensraadsel niet aankunnen, krijgen alras genoeg van Siberië

en vragen zich verteerd van heimwee af waarom ze er eigenlijk heen gegaan zijn. Vol ongeduld dienen ze hun wettelijk voorgeschreven ambtsperiode uit, na afloop waarvan hun eerste zorg is overgeplaatst te worden en huiswaarts te keren; ze schelden op Siberië en honen het. Ze hebben ongelijk: niet alleen wat de staatsdienst betreft, maar ook in vele andere opzichten is het er zalig leven. Het klimaat is er uitstekend; er leven talrijke opvallend rijke en gastvrije kooplieden en buitengewoon welgestelde vreemdelingen. De huwbare meisjes bloeien er als rozen en hun gedrag munt uit door zedigheid. Het wild vliegt er door de straten en vraagt er gewoon om geschoten te worden. Het champagnegebruik is er eenvoudig abnormaal. De kaviaar kan niet beter. De bodem levert op sommige plaatsen een vijftienvoudige oogst op... Over het geheel genomen is het een gezegend land. Men moet er alleen maar gebruik van weten te maken. En dat weten ze dan ook in Siberië.

In een van die vrolijke en zelfgenoegzame stadjes met een allerinnemendste bevolking, waaraan de herinnering mij onuitwisbaar bij zal blijven, leerde ik een gedeporteerde, ene Aleksandr Petrovitsj Gorjantsjikov kennen, een in Rusland geboren adellijke grootgrondbezitter die wegens moord op zijn vrouw als dwangarbeider van de tweede categorie naar Siberië verbannen was en die na afloop van zijn tienjarige straftermijn de rest van zijn leven rustig en onopvallend in het stadje K. sleet als balling. Eigenlijk stond hij ingeschreven in een gemeente buiten de stad, maar hij leefde in de stad zelf, waar hij de mogelijkheid had althans in zijn levensonderhoud te voorzien als huisleraar. In Siberische steden treft men vele van dergelijke leraren onder de gewezen ballingen aan; niemand acht zich te goed om met hen om te gaan. Zij onderwijzen voornamelijk de Franse taal, die zo onmisbaar is wil men in het leven slagen, en waarvan men in de afgelegen streken van Siberië zonder deze bannelingen geen flauw benul zou hebben. Ik ontmoette deze Aleksandr Petrovitsj voor het eerst in het huis van een ouderwetse, gepensioneerde en gastvrije ambtenaar, Ivan Ivanytsj

Gvozdikov, die vijf veelbelovende dochters van uiteenlopende leeftijd had. Aleksandr Petrovitsj gaf hun viermaal per week les voor dertig kopeken in zilver per les. Zijn voorkomen wekte mijn belangstelling. Hij was een uitzonderlijk bleek en mager man, niet ouder dan een jaar of vijfendertig, klein van stuk en broos van gestel. Hij was altijd zeer proper gekleed volgens Europese stijl. Als men een gesprek met hem aanknoopte, keek hij de mensen doordringend en oplettend aan, en luisterde met strenge hoffelijkheid naar ieder woord van zijn gesprekspartner, alsof hij er lang over moest nadenken, alsof men hem een raadsel gaf op te lossen of trachtte hem een geheim te ontfutselen; eindelijk gaf hij dan een helder en kort antwoord, maar wel in zulke afgemeten bewoordingen dat men zich om een of andere reden niet meer op zijn gemak voelde en ten slotte blij was een einde aan het gesprek te kunnen maken. Ik informeerde over hem bij Ivan Ivanytsj en kreeg te horen dat Gorjantsjikov een onbesproken en ingetogen leven leidde en dat Ivan Ivanytsj hem anders ook niet gevraagd zou hebben zijn dochters te onderwijzen. De man was echter verschrikkelijk mensenschuw, onttrok zich aan ieders gezelschap, was ijselijk geleerd, las veel, maar sprak heel weinig en het was over het algemeen ook bijna ondoenlijk om met hem te praten. Sommigen beweerden dat hij beslist krankzinnig was, maar tevens vonden zij dat niet zo'n ernstig gebrek en vele vooraanstaande ingezetenen waren bereid Aleksandr Petrovitsj op allerlei manieren de hand boven het hoofd te houden, omdat hij zich zelfs verdienstelijk kon maken met het opstellen van verzoekschriften en wat dies meer zij. Men nam aan dat zijn verwanten in Rusland niet onaanzienlijk en misschien zelfs zeer gezien waren, maar men wist dat hij direct na zijn veroordeling alle banden met hen verbroken had, kortom, dat hij zichzelf door zijn koppigheid in dat opzicht schade deed. Bovendien kende iedereen bij ons zijn levensgeschiedenis. Men wist dat hij al in het eerste huwelijksjaar zijn vrouw vermoord had uit jaloezie en zichzelf bij de politie had aangegeven (hetgeen zijn vonnis aanmerkelijk verlicht

had). Dergelijke misdaden beschouwt men altijd meer als een ongelukkige, betreurenswaardige samenloop van omstandigheden. Maar niettemin hield deze zonderling zich koppig afzijdig en vertoonde hij zich alleen maar onder de mensen om lessen te geven.

Aanvankelijk schonk ik geen bijzondere aandacht aan hem, maar, ik weet zelf niet waarom, langzamerhand begon ik me voor hem te interesseren. Er was iets raadselachtigs aan zijn figuur. Het was werkelijk godsonmogelijk om met hem in discussie te treden. Op mijn vragen gaf hij natuurlijk wel steeds antwoord en wel op zodanige wijze dat het leek alsof hij dat als zijn eerste verplichting beschouwde; maar zijn antwoorden ontnamen mij de lust om verder te vragen; en bovendien kreeg zijn gezicht na dergelijke gesprekken een vermoeide en gekwelde uitdrukking. Ik herinner me dat ik eens op een prachtige zomeravond samen met hem bij Ivan Ivanytsj vandaan kwam. Opeens kreeg ik het idee om hem uit te nodigen bij mij thuis even een sigaretje te roken. De ontzetting die zich op zijn gezicht vertoonde kan ik onmogelijk beschrijven; hij raakte helemaal van de kook, mompelde een paar onsamenhangende woorden voor zich heen, keek me boosaardig aan en zette het toen opeens op een lopen, terug naar waar wij vandaan waren gekomen. Ik stond werkelijk paf. Sedertdien keek hij altijd met een zekere schrik naar me, als we elkaar ergens ontmoeten. Maar ik gaf het niet op; er was iets wat me in hem aantrok en een maand later ging ik zomaar eens langs bij Gorjantsjikov. Dat was natuurlijk dom en allesbehalve fijngevoelig van me. Hij had een kosthuis ergens aan de rand van de stad bij een oudje uit de kleine burgerij. Zij had een tuberculeuze dochter en deze op haar beurt had een buitenechtelijk kind, een vrolijk meisje van tien met een knap snoetje. Aleksandr Petrovitsj zat met haar aan tafel en leerde haar lezen op het moment dat ik bij hem binnenkwam. Toen hij mij zag raakte hij hevig in verwarring, alsof ik hem op een misdaad betrapt had. Hij was volkomen van slag, schoot van zijn stoel overeind en keek me met

grote ogen aan. Eindelijk gingen wij zitten; hij volgde hardnekkig mijn blikken, alsof hij daarin een speciale, verborgen bedoeling vermoedde. Ik begreep dat hij op het waanzinnige af achterdochtig moest zijn. Hij keek mij aan met haat in de ogen en het mankeerde er maar aan dat hij vroeg: 'Hoepel je nog niet op?' Ik begon met hem over ons stadje en de laatste nieuwtjes; hij volhardde in zwijgen en glimlachte boosaardig. Hij bleek niet alleen geen weet te hebben van de meest gewone nieuwtjes uit de stad, maar er zelfs geen enkel belang in te stellen. Vervolgens begon ik over ons district en de daarin bestaande behoeften. Hij hoorde mij zwijgend aan en keek me zo eigenaardig in de ogen, dat ik me ten slotte begon te generen voor ons gesprek. Bijna had ik hem overigens te pakken met wat nieuwe boeken en tijdschriften die ik bij me had. Ik had ze net over de post ontvangen en bood ze hem nog onopengesneden ter lezing aan. Hij wierp er een begerige blik op, maar veranderde direct weer van voornemen en wees mijn aanbod af, zich beroepend op tijdgebrek. Ten slotte nam ik afscheid van hem en toen ik het huis verliet voelde ik dat er een ondraaglijke last van me af viel. Ik schaamde me en het kwam me nu als buitengewoon dom voor om me op te dringen aan een man die er juist zijn voornaamste taak van maakte zich zo ver mogelijk van de hele wereld af te zonderen. Maar het was onherroepelijk gebeurd. Ik herinner me dat ik bijna geen boeken bij hem heb gezien en men beweerde dus ten onrechte dat hij veel las. De paar keren echter dat ik diep in de nacht langs zijn ramen ben gekomen, zag ik dat hij licht aan had. Wat deed hij daar tot aan het morgenkrieken? Schreef hij soms? En zo ja, wat dan wel?

De omstandigheden brachten mee dat ik ons stadje voor een maand of drie moest verlaten. Het was al winter toen ik terugkeerde. Ik vernam dat Aleksandr Petrovitsj in de herfst in alle eenzaamheid gestorven was en dat hij zelfs niet één keer een arts had laten komen. In de stad was men hem bijna alweer vergeten. Zijn kamers stonden leeg. Ik ging onverwijld kennis-

maken met de hospita van de overledene met de bedoeling om van haar te weten te komen waarmee haar huurder zich zoal had beziggehouden en of hij soms iets geschreven had. Voor twintig kopeken bracht ze mij een hele mand vol papieren die de overledene had nagelaten. Het oudje bekende dat zij al twee schriften voor huishoudelijk gebruik had aangewend. Het was een nors, zwijgzaam vrouwspersoon waaruit je moeilijk iets zinnigs los kon krijgen. Uit haar woorden maakte ik op dat haar huurder bijna nooit iets had uitgevoerd, maandenlang geen boek had opengeslagen en geen pen aangeraakt. Wel had hij hele nachten door zijn kamer op en neer gelopen en daarbij voortdurend over iets nagedacht en soms tegen zichzelf lopen praten. Hij had grote genegenheid opgevat voor haar kleinkind, vooral nadat hij gehoord had dat zij Katja heette, en op de naamdag van de heilige Catharina had hij steeds een zielmis laten lezen. Gasten had hij nooit willen ontvangen en hij was alleen maar uitgegaan om kinderen les te geven. Zelfs zijn oude hospita had hij met een scheef oog aangekeken als zij eens per week zijn kamer althans enigszins op orde kwam brengen en in al die drie jaren had hij bijna geen woord tegen haar gesproken. Ik vroeg Katja of zij zich haar leraar nog herinnerde. Ze keek me zwijgend aan, keerde zich af naar de muur en begon te huilen. Deze man had dus althans één menselijk wezen aan zich weten te binden.

Ik nam zijn papieren mee en was de hele dag bezig ze te sorteren. Driekwart van die papieren bestond uit waardeloze, onbetekenende vodjes of thema's en schrijfoefeningen van leerlingen. Maar er was één nogal volumineus cahier bij, een in kriebelig schrift vervaardigd, onvoltooid manuscript dat door de auteur waarschijnlijk verwaarloosd en ten slotte geheel vergeten was. Het bevatte een beschrijving, zij het dan ook onsaamenhangend, van de tienjarige periode van dwangarbeid die Aleksandr Petrovitsj had doorgemaakt. Hier en daar werd deze beschrijving onderbroken door een ander verhaal, zekere eigenaardige, gruwelijke herinneringen, die onregelmatig,

krapachtig en als het ware dwangmatig op het papier waren neergegoid. Ik heb die fragmenten herhaaldelijk overgelezen en ik ben er vrijwel van overtuigd geraakt dat ze zijn geschreven in vlagen van waanzin. Maar zijn aantekeningen uit het dwangarbeiderskamp – *Scènes uit het dodenhuis*, zoals hij ze zelf ergens in zijn manuscript noemt – leken mij niet geheel en al onbelangwekkend. Een volslagen nieuwe, mij tot dusverre onbekende wereld, sommige bevreemdende feiten en een aantal bijzondere opmerkingen over omgekomen mensen boeiden mij bijzonder en ik las een en ander met grote belangstelling. Ik kan me natuurlijk vergissen. Om een idee van de inhoud te geven kies ik eerst twee, drie hoofdstukken uit; het publiek oordele zelf...

EERSTE DEEL

